

SVOĐENJE RAČUNA

(Ljiljana Đurđić: *Svi na kraju kažu mama*, Agora, Zrenjenin, 2009)

Jedna od pripovedaka Ljiljane Đurđić započinje citatom Osipa Mandeljštajma: „Zar sam ja stvaran i zar će smrt zbilja doći?“ Pripovetka „Serotoninški šok“, sa ovim citatom kao svojevrsnim uvodom, nalazi se negde na sredini njene poslednje objavljene, četvrte po redu, zbirke priča *Svi na kraju kažu mama*, i iščitava se kao znakovita, paradigmatična za čitavu zbirku. Svođenje životnih računa u prekretničkim trenucima, bilo da je reč o samrtnom času, odlasku u penziju ili političkim promenama, u svih osam kraćih priča i jednoj noveli, suštinski se nadovezuju na pomenuti citat. Čovek i njegova večna borba sa smislom koji mu neprekidno izmiče, a najčešće se ne otkriva ni u smrti, fokalizovana je figura ovih priča koje bez banalizacije i suvišnog sentimenta, uz prigušenu emociju koja ne treperi pod rebrima, imaju naknadno dejstvo udarca u glavu.

Činjenica da je Đurđićkin *Čovek* u većini slučajeva, odnosno pripovedaka, zapravo *Žena*, nekada naratorka u prvom, nekada skrivena iza trećeg lica, zapravo ne menja mnogo osnovnu temu zbirke. Ali joj neizbežno dodaje nove tonalitete, boji je novim nijansama. Kako sebe učiniti stvarnim, kako se „ostvariti“ u životu kratkotrajnom iz ugla samrtnog časa, a beskonačnom iz ugla neverice da će se ikada okončati? Odgovori koje pružaju junakinje zbirke *Svi na kraju kažu mama* unekoliko se razlikuju od odgovora koje bi mogli pružati muški likovi. Zato su dve okvirne priče, prva, po kojoj je zbirka i dobila ime, i poslednja, novela „Isidora, jedna moguća priča“, međusobno komplementarne u nastojanju da se pokriju dve najveće životne dileme savremene žene: ostvarivati se kroz biološku zadržanost i slediti puteve telesnog ili se usmeriti ka duhovnosti. Može li se slediti i jedno i drugo, i na oba polja biti zadovoljan i uspešan? Kako prebroditi spoznaju da je izbor često nametnut samim životnim okolnostima? Uvodna pripovetka se kroz reminiscencije na majčin život usmerava ka prvoj dilemi: da li će život kroz potomstvo dobiti smisao, pitanje je koje prate pesimistički tonovi jednog zapravo neobičnog života žene koja pokušava da paralelno ostvari svoju biološku ulogu uz težnju za ispunjenjem i drugih, ličnih afiniteta, odnosno žene čije se duhovne potrebe proširuju sa plemenite uloge vaspitavanja i podizanja potomstva na takođe plemenitu i razumljivu želju za sopstvenim duhovnim uzdizanjem.

„Isidora, jedna moguća priča“, proučava potpuno obrnutu poziciju žene. Žene koja, delom pod pritiskom okolnosti, delom biološkom predodređenošću i najzad, delom i sopstvenom odlukom, iz svog života amputira telesnost i odlučuje se za duhovnost, opsesivno, pasionirano, predano do kraja. Svaki znak telesnog zamenjuje se duhovnim u nemoći da se ove dve linije objedine i usklade. Kroz izmaštanu pseudobiografsku formu, prateći poslednjih nekoliko dana Isidore Sekulić, kroz povremene flešbekove, seciraju se i ogoljavaju epizode jednog neuspešnog polnog života kome je oduzeta ženska telesnost, a u zamenu nije pružena adekvatna satisfakcija i profesionalno priznanje, barem ne za

njenog života. Ili drugim rečim – žene koja je za svoju sredinu bila nedovoljno žena u telesnom smislu, a kao pisac nedovoljno priznata upravo zbog žiga ženskog identiteta. Poslednji Isidorini dani stoga su naglašeno sagledani baš iz pozicije telesnog, onog mučno i ponižavajuće banalnog, a opet neizbežnog dela svakog, pa čak i najsofisticiranijeg umetnika. Borba spisateljice da očuva do kraja dostojanstvo i umnog i telesnog, čak i u samrtnom času, skrivajući sopstvena razočarenja u majku, oca, ljubavnika, baveći se jedinom što ima da ostavi za budućnost, a to je delo koje do kraja ne napušta, brižljivo sređuje, spaljuje sve za šta veruje da otkriva njenu intimu, ljubav prema Njegošu, jedinom za nju mogućem, izmaštanom ljubavniku, opsesiju koja se čuva poput visoko estetizovane i uzvišene ljubavi prema Hristu.

Majka iz uvodne pripovetke i Isidora iz završne novele otkrivaju čitav horizont rodne problematike – odnos prema potomstvu, važnost uzročno-posledičnih veza sa roditeljima, odnosi majka-ćerka, ćerka-otac, neprihvaćenost, ali još i više neshvaćenost rodniha pozicija ženskosti u sredinama poslovično nenaklonjenim ozbiljnijem i produbljenijem promišljanju kategorija roda, tela, umnog i umetničkog ostvarivanja u drugačijim kodovima. Ljiljana Đurđić spisateljski argumentovano vodi i raskrinkava ove teme, kloneći se teoretisanja, u prvoj priči sa doličnom dozom ironije, u poslednjoj kroz igru fikcije i faksije.

Ako je „Svi na kraju kažu mama“ bila priča komplementarna noveli o Isidori, čime se simbolički zatvorio krug najvažnijih tema u zbirci, priča „Piščeva smrt“, prethodi noveli o Isidori i čini njenu ironizovanu verziju. Drugi muški lik u čitavoj zbirci (prvi se nalazi u priči „Nema ljubavi“), metafora je osionog i sujetnog pisca – muškarca, samouverenog do apsurdna, ubeđenog da je njegova ličnost, delo, pa čak i sam život, važan i nezaobilazan za vaskolike dolazeće generacije. Dok Isidora krije sopstvenu intimu i život, lik pisca ne preza od raskrinkavanja i uvreda poznanika, dok Isidora spaljuje sopstveno delo, on ga bez zazora i stida ispunjava banalnostima do poslednjeg trenutka, dok Isidora ne može da ostvari svoju ženskost, on živi čak dva polna identiteta – skriveni homoseksualni i socijalno prihvatljiv model oženjenog čoveka. Dok Isidora ostaje bez podrške, sama do poslednjeg časa, njega pomaže supruga uprkos užasu koji to kod nje proizvodi. Njena odanost do samog kraja, invertuje čitav njegov rad u apsurd, dajući mu posprdni smisao. Završne reči: „A onda sam umro“, u njegovim dnevničkim beleškama dopisuje posle smrti žena, aludirajući na besmisleni i nepostojeću moć i veličinu koju je pisac imao za života, kao da ju je mogao ostvariti i posle smrti. Poput parola „I posle Tita – Tito“, pisac dopisuje svoj dnevnik i sa one strane groba, aluzija je na brojne „besmrtnike“, pisce domaće književnosti čija se moć nečasnno i nezasluzeno stečena širila na sve sfere domaćeg književnog, političkog i društvenog vašarišta. Etičko i kriminalno blato u kome se valjuškaju domaće naravi bez srama, čak sa izvesnom dozom nadmenosti, otkrivaju svoje korene u patrijarhalnoj, a potom i socijalističko-partijskoj nadmoći muškaraca-moćnika (Skerlić, Krleža, Đilas u „Isidora, jedna moguća priča“, Frojd u nekoliko priča ove zbirke ili lik Pisca u priči „Piščeva smrt“), uočavaju se kao vezivno tkivo za još jedan tematski krug, društvenu pa i političku angažovanost, sagledavanu kroz prizmu pojedinačnih života u pričama „Zločin u doba tranzicije“ i „Pionir čokolada“. Međutim, ni ove naglašeno politizovane pripovetke, ne izmiču okvirnoj atmosferi zbirke kojom dominira pitanje svođenja računa, ličnih pregnuća i mogućih zasluga, mogućih smislova koji se potencijalno pronalaze u umetničkom delu, roditeljstvu,

samoći i potrazi za ljubavlju („Nema ljubavi“), ličnom moralu („Pionir čokolada“), pravednoj osveti („Zločin u doba tranzicije“), putovanjima ili zabavi („El kondor pasa“, „Dejvid i Morin“).

Bez patetike, ali lišeno i ironičnog otklona, ogrubele slike života uživaju se ponovo u središnjoj pripovetki, „Serotoninški šok“. Odlazak u penziju kao inicijalna kapisla za bolno preispitivanje svrhe i smisla proteklog i budućeg, koje nema pravog odgovora, nema racionalnih zaključaka, čak ni dovoljno racionalnih povoda, ispražnjenost svih socijalnih, etičkih i privatnih modela proizvodi grčevitu potrebu za emotivnim nabojem, ali bez mogućnosti olakšanja, bez spasonosnog bežanja bilo u novi život, bilo u moguću smrt, kapilarno se širi na sve druge prozne celine, natkriljuje ih baš kao i senka blizine poraza i smrti koja se u svakoj od priča više ili manje nadvija nad tematsko raznovrsje i spisateljski angažman. Kroz dominantno žensku perspektivu, pripovedački odmerenih introspektivnih, ali i kritičkih tonova, zbirka *Svi na kraju kažu mama*, čvrsto je vođena i zaokružena prozna celina koja zrelošću odabira tema i pripovednih strategija ponovo dokazuje da se Ljiljana Đurđić svrstava u sam vrh domaćih prozaistkinja.